

Калитко Сергій, Кравчук Олександр

М. КРАВЕЦЬ ПРО ОСОБИСТІСТЬ АКАДЕМІКА І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Професор М. Кравець (1928-2011) належить до найбільш видатних вчених-істориків, які працювали у Вінниці у ХХ ст.

Життєвий шлях та наукові здобутки вченого відображено в працях Л. Баженова, С. Гальчака, А. Зінченка, Ю. Зінька, В. Ілька, М. Олашина, С. Калитка, О. Коляструк, О. Кравчука, О. Мазурика, О. Неприцького, В. Перкуна, І. Стебля, А. Ткаченка та інших [1]. При цьому залишається менш дослідженим останній період творчості М. Кравця.

Мета статті – привернути увагу до праць вміщених у Зібранні творів М. Кравця насамперед до його спогадів про І. Крип'якевича.

Добре знаний в Україні та за її межами науковець у 1975 р., за сприяння професора І.Шульги, переїхав на Поділля.

На нашу думку це був поворотний момент у його життя. Успішний вчений, доктор історичних наук у 37-річному віці, 1968 р. очолив кафедру історії України Львівського державного університету імені І.Франка. Тут він зазнавав переслідувань як український буржуазний націоналіст з боку КДБ та цькування окремими співробітниками, які власну наукову неспроможність компенсували «політичною пильністю» і робили на цьому кар'єру. Органи держбезпеки зацікавилися М. Кравцем ще під час його навчання у Луцьку у 1946-1948 рр. Він був заарештований, після допитів звільнений.

Перехід у 1972 р. до Чернівецького державного університету ситуації не змінив. Саме тут М.Кравець остаточно зрозумів, що надалі на науковій ниві йому немає місця. Його праці відмовлялися друкувати через репутацію, створену окремими колегами та КДБ. Докладно про цькування у Чернівцях йдеться в оповіданні «Болото». М. Кравець називає себе прізвиськом Романчук [2]. Він відкинув пропозицію емігрувати.

Подальшої реалізації себе в науці він не бачив. Як для науковця, це було самовбивче рішення: припинити написання монографій, тобто наукові дослідження, також відмовитися від викладання історії України. Він погодився на пропозицію очолити кафедру всесвітньої історії Вінницького педагогічного інституту. Варто зауважити, що в радянські часи між університетом і педагогічним інститутом існувала певна різниця. Термін навчання в університеті складав 5 років, а не 4 – як у педінституті. Різними були навчальні плани, перелік дисциплін, що вивчалися. В дипломах випусників університету зазначався його фах як науковця і викладача, кваліфікація випусника педінституту – вчитель. Навіть студентська стипендія в університеті була більшою, ніж в педінституті. Тобто педінститут знаходився на порядок нижче від університету, розглядався як «кузня кадрів» для загальноосвітніх шкіл.

Вінниця належала до регіону, де радянська влада існувала де-факто з 1920 р., а не з 1944-1945 рр. як у західних областях. Тут проблема «боротьби з українським буржуазним націоналізмом» не була такою нагальною та вигідною з кар'єрних міркувань, як у західному регіоні.

За словами М. Кравця, у Вінниці вже такої загрози, як у Львові, Чернівцях не було, але переслідування не припинилося [3].

Проте вчений не перетворився у рантьє, який стриг купони зі своїх наукових регалій. Він залишився вірним своїй громадянській позиції: «в умовах тоталітарного режиму я намагався робити все можливе для рідного народу, діючи на грані дозволеного і забороненого» [4].

Ознайомившись з станом вивчення історії Вінниччини, М. Кравець розгорнув діяльність по організації краєзнавчих досліджень на науковій основі, виступив одним з ініціаторів щорічних Вінницьких історико-краєзнавчих конференцій та очолив редакційну колегію їх матеріалів. Їх видання було для багатьох істориків єдиною можливістю друкуватися, спонукало до дослідницької праці.

Найближче коло друзів та однодумців М. Кравця у педагогічному інституті (нині університеті) складали історики – професор І. Шульга, доцент О. Андрушко, філологи – професори П. Дудик, П. Лісовий. Також М. Кравець тісно спілкувався з доцентом М. Тростогоном, із колишнім студентом, згодом доцентом кафедри всесвітньої історії, нині професором, депутатом Верховної Ради 1-го скликання А. Зінченком. Їх поєднували наукові інтереси, однакове розуміння політичних процесів у суспільстві.

На ґрунті захоплення рослинним світом мав міцні контакти з інститутськими викладачами ботаніками.

На факультеті багато хто сприймав професора як дещо дивакуватого інтелігента, образ якого був присутнім в старих радянських кінофільмах. Цьому сприяли окремі викладачі. М. Кравець це відчував, хоча у спілкуванні був доброзичливим, щедро ділився своїми знаннями. Професор дуже цінував час, не займався пустопорожньою балаканиною після навчальних занять чи різноманітних засідань. Його кликала напружена інтелектуальна праця в архіві, бібліотеці. Він опрацював спогади учасників, свідків історичних подій, які надсилали йому чимало листів. Окремі результати цієї праці друкував, часто під псевдонімами, у матеріалах краєзнавчих конференцій.

Існував ще один бік творчої діяльності професора, про який широка громадськість дізналася лише після його виходу на пенсію. У 2003-2009 рр. побачило світ 13-ти томне зібрання художніх творів, оголошене спочатку як 12-ти томне. Видане воно під псевдонімом Микола Кравченко, з портретом автора у 1-му томі. За нашими підрахунками у виданні вміщено 6 історичних романів, 6 повістей, 419 публікацій, які укладачі бібліографічного покажчика вмістили під рубрикою «оповідання» [5]. Як вказував сам М. Кравець, першу повість «За порогами» він написав ще влітку 1943 р. на Холмщині і подарував своєму другу. Коли друг опинився в радянській Україні та пізнав її реалії, то знищив твір, побоюючись переслідувань. У 1967 р. для сина написав оповідання «Покинута собачка». А з 1982 р. почав писати художні твори «в шухляду», як казали за радянської влади [6].

Вважаємо, що головне значення цих творів має зміст, а не художні особливості. Саме тут відверто висловлено бачення та оцінки М. Кравцем історичних подій, історичних постатей науковців,

митців, сприйняття повсякденного життя за радянської влади та в часи незалежності. Щоб уникнути можливих переслідувань, у творах змінювалися прізвища ще живих людей. Себе професор теж називав по різному, частина осіб введена під власними іменами.

Тематика творів доволі різноманітна, зокрема, у них оспівується Запорізька Січ, події українських революцій середини XVII ст. та 1917-1921 рр.

Природньо, що дуже багато творів присвячено рідному краю професора – Холмщині. Тут і життя у 20-30 х рр. XX ст. за Польщі, становище в роки Другої світової війни, дії польської влади і терор Армії Крайової.

Сумно-щемлива назва роману «Втрачена земля» найбільш повно передає трагедію українців-холмщаків. Також їх доля, поневірення після виселення з рідного краю описана в багатьох оповіданнях.

Провідне місце займають твори про боротьбу ОУН-УПА на Холмщині, Волині, Вінниччині, яку автор звеличує. Варто наголосити на закінченні оповідання «Різними шляхами» (1995 р.): «Повстанці й українські червоноармійці вірили, що борються за свій народ. Тож шануймо наших героїв. А на помилках нація повинна вчитися» [7]. Автор прагнув всебічно осмислити суспільні процеси в Україні у XX ст.

Торкається автор життєвих реалій на Підляшші, Волині у першій половині – середині XX ст. Багато творів присвячено Львову.

Понад 35 років М. Кравець прожив на Поділлі, тому не оминув у своїй творчості цей край. У творах розповідається про події козацької доби, селянське життя за часів кріпащини, поведінку поміщиків, долю покриток у XIX ст. Особливе місце займає опис визвольної боротьби подолян в різні часи, Голодомор, нищення людей в роки репресій 30-х рр.

Досить докладно описано повсякденне життя в академічних установах Львова і Києва, навчальних закладах, де довелося працювати М. Кравцю. Відтворено суспільну атмосферу, діяльність керівників різного рівня, викладачів, серед яких траплялися люди порядні, негідники. Частина творів створена у жанрі фантастики. Окрім художніх творів, у зібранні вміщено нечисленні спогади, публіцистичні нотатки тощо.

Абсолютна більшість творів ґрунтується на історичних джерелах, листах, свідченнях, зібраних М. Кравцем чи його друзями, однодумцями та на життєвих спостереженнях автора.

Окрім історичних творів, зібрання є по суті белетризованими мемуарами, роздумами професора.

Взірцем людських чеснот для М. Кравця був академік Іван Крип'якевич – його науковий керівник та вчитель по життю. Саме йому М. Кравець присвятив зібрання творів [8]. Окрім спогадів «Іван Крип'якевич – учений гуманіст» [9] де найбільш повно зображено образ академіка, він згадується ще у 12 творах [10].

Для М. Кравця особистість І. Крип'якевича являла собою єдність інтелектуальної потуги та любові до рідного народу, рідної землі. Він називає його великим вченим, людиною потужного інтелекту,

патріотом, славнозвісним українським академіком, чий талант спалахував мов зірка і служив рідному народові [11].

Інтереси нації І. Крип'якевич ставив понад власні, він любив «весь багатостраждальний український народ» [12].

Учень М. Грушевського, І. Крип'якевич створив власну наукову школу, де продовжував традиції свого славнозвісного учителя [13]. Робити це доводилося у непростих умовах, особливо за часів радянської влади. М. Кравець згадує 1951 р., коли уперше побачив І. Крип'якевича, у Львові на виїзній сесії Інституту історії АН УРСР. На сесію запросили окремих шкільних учителів, серед яких був і він – учитель Берестечківської середньої школи на Волині. Мета цього заходу полягала у брутальному нав'язуванні інтелігенції західних областей компартійної ідеології, залякуванні та переслідуванні вчених, які поділяли інші світоглядні засади.

М. Кравець пише, як І. Крип'якевич мовчки вислухав звинувачення на свою адресу секретаря ЦК Компартії України І. Назаренка у буржуазних націоналістичних фальсифікаціях історії України, що супроводжувалися прямими погрозами.

Вчений чекав заслання до Сибіру. Найбільш цінні праці віддав друзям на зберігання. Проте, хоча довір'я до нього у керівництва не було, його залишили у спокої і навіть підвищили по службі. М. Кравець пояснює це значенням особи І. Крип'якевича як ученого, яке влада хотіла використати для демонстрації перед українською діаспорою розвитку історичної науки в радянській Україні. Способом життя І. Крип'якевича стало співіснування з радянською владою своєрідний модус вівенді, за словами мемуариста, та продовження наукової діяльності в межах дозволеного. Це означало формального дотримання офіційної методології, критику українського націоналізму. Як зазначає М. Кравець, тільки в такій формі могла жеврити історична наука в Україні. Хоча і в цих умовах вдавалося робити корисне. І. Крип'якевич намагався вийти за встановлені межі, користуючись езоповою мовою. Так, М. Кравець пригадує про одну бесіду, коли академік зауважив, що є люди, які зрозуміли, про що він хотів сказати у монографії «Богдан Хмельницький» і тішився цим [14].

З творів М. Кравця випливає, що І. Крип'якевич був доброзичливим, уважним, толерантним у ставленні до людей. Неприємних йому людей по можливості уникав [15].

Згадуючи про керівництво академіком Інститутом суспільних наук АН УРСР у Львові, М. Кравець відзначає його беззаперечний авторитет, який він ніколи не використовував для нав'язування своєї думки іншим співробітникам. І. Крип'якевич виступав як вчений-організатор, дбав про залучення до наукової діяльності молодих талантів. Він, зокрема, допоміг В. Грабовецькому, Ю. Сливці, Ф. Стеблію, які згодом стали докторами історичних наук, професорами. Для нього головним чинником були здібності, здатність до наукової праці людини, він по можливості, нехтував формальними анкетними відомостями, що були визначальними для радянської бюрократії. У такий спосіб почали працювати в Інституті

суспільних наук літературознавець Г. Нудьга та Я. Ісаєвич, згодом академік Національної Академії наук України.

І. Крип'якевич безкорисливо ділився своїми знаннями з молодими науковцями, допомагав їм у виборі тематики досліджень, переважно на неопрацьованих джерелах, у редагуванні їхніх праць. У царині науки І. Крип'якевич виявляв послідовність і жорсткість у обстоюванні певних поглядів. М. Кравець наводить такий приклад. Як редактор багатомного видання «З історії західноукраїнських земель», він дав згоду на публікацію статті О. Карпенка, в якій революційний рух у Східній Галичині у 1918 р. характеризувався як народна, буржуазно-демократична революція. Це не відповідало радянським ідеологічним канонам. Відразу, «найкваліфікованіша» в галузі історичної науки установа – Львівський обласний комітет партії поставив вимогу подати в «Український історичний журнал» колективну публікацію із запереченням цієї концепції. І. Крип'якевич її не підписав [16].

М. Кравець змальовує академіка як живу людину. Досить делікатно він описує епізод, де, як йому видається, І. Крип'якевич вчинив не зовсім правильно, під впливом емоцій. Він відмовився від зустрічі з прогресивним польським істориком, який розумів значення польсько-українського єднання. Причина – не міг забути кривд, які вчинила Польща щодо України [17].

І. Крип'якевич був добре знаним вченим, тісні дружні відносини пов'язували його з відомими істориками – Ф. Шевченком та І. Бутичем із Києва [18].

В шкільні роки М. Кравець захоплювався «Історією України» І. Крип'якевича, що ймовірно спонукало до обрання фаху історика. М. Кравець і І. Крип'якевич були давніми і щирими друзями. Академік вважав його своїм найкращим учнем, про що заявив у обласній газеті «Львовская правда». Він клопотався перед обкомом партії про зарахування М. Кравця до аспірантури, надання документів на право проживання його родини в квартирі, де вона уже мешкала. Пропозиція І. Крип'якевича призначити М. Кравця завідувачем відділу історії України була відхилена в обкомі партії.

М. Кравець підтримував академіка як директора Інституту під час свого кількомісячного секретарювання у парторганізації.

М. Кравцю радів з того, що батько академіка походив з його малої батьківщини – Холмщини. Постійно, до кінця свого життя, І. Крип'якевич зустрічався з М. Кравцем, мав відверті бесіди, насамперед про історію України та її долю. Академік навчив сина М. Кравця грати шашки. Напевно, від І. Крип'якевича професор перейняв звичку брати за лікоть співбесідника, коли розмова відбувалася під час прогулянки.

На похороні М. Кравець ніс труну вчителя і друга. Згодом, у Чернівцях історик І. Теодорович вбачав у цьому вчинку М. Кравця прояв українського буржуазного націоналізму. З боєм М. Кравець згадував, що після припинення ним праці у Львівському університеті, там знищили портрети І. Крип'якевича, Д. Яворницького, Д. Багалія. Портрети істориків було вивішено на всіх кафедрах за їх профілем, вищевказані – на кафедрі історії України.

М. Кравець неодноразово наголошував, що попри всі негаразди, І. Крип'якевич залишався оптимістом.

Крізь образ академіка І. Крип'якевича, зображеного М. Кравцем, проглядається постать самого професора. Обоє були справжніми вченими, ерудитами, невтомними працелюбами, патріотами України і, трохи, романтиками. Обоє впродовж життя працювали для народу як це розуміли і як могли.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Баженов Л. В. Професор Микола Миколайович Кравець. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 4. С. 422-429; Баженов Л. Вчений-історик М. М. Кравець завжди в пам'яті і серці моїм. // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення: матеріали XXIII Всеукраїнської наукової іст.-краєзнавчої конф.: (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). Вінниця, 2011. С. 333–337.; Гальчак С. Кравець Микола Миколайович. // Краєзнавці Вінниччини. Вінниця, 2005. С. 95–96.; Гальчак С. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX – поч. XXI ст. Вінниця, 2013. С. 338, 346, 619–620.; Горний М. Микола Кравець, доктор історичних наук, професор. // Українці Холмщини і Підляшшя: Видатніші особи XX ст. Л., 1997. С. 295–299.; Зінченко А. Спогад про вчителя й товариша. // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення: матеріали XXIII Всеукраїнської наукової іст.-краєзнавчої конф.: (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). Вінниця, 2011. С. 337–339.; Зінько Ю. Визначний український учений, історик, педагог. // Педагог. 2008. Листопад (№ 3); Ілько В., Олашин М. Вчений, педагог, патріот. Професору М. М. Кравцю – 80. // Трибуна. 2008. 22 листопада. (№ 86). С. 13.; Калитко С. Л., Кравчук О. М. Микола Кравець: людина, вчений, патріот. // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наукових пр. Т. 16. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 286–294.; Калитко С., Кравчук О. Подільський період в житті та діяльності М. М. Кравця. // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення: матеріали XXIII Всеукраїнської наукової іст.-краєзнавчої конф.: (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). Вінниця, 2011. С. 339–344.; Коляструк О. Інтелігент. Науковець. Учитель. // Вінницька газета. 2008. 2 грудня (№ 143). С. 5.; Кравець Микола Миколайович. // Радянська енциклопедія історії України. Київ, 1970. Т. 2. С. 493.; Кравчук О. Подвижництво Миколи Кравця: вінницький період у науковій творчості визначного українського історика. // Пульсуючі джерела. 2008. 24 грудня (№ 13).; Неприцький О. Спогади про доктора історичних наук, професора М. М. Кравця. // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення: матеріали XXIII Всеукраїнської наукової іст.-краєзнавчої конф.: (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). Вінниця, 2011. С. 344–345.; Перкун В. Професор М. М. Кравець: штрихи до неопанованого портрета. До 90-річчя від дня народження (24.11.1928 – 20.07.2011). // Знаменні пам'ятні дати Вінниччини 2018 року: хронологічний довідник. Вінниця, 2017. С. 223, 224.; Стеблій Ф. І. Кравець Микола Миколайович. // Енциклопедія історії України. К., 2008. Т. 5. С. 268; Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ). К., 2014. Т. 15. С. 116.; Ткаченко А. Відомий дослідник історії Поділля. // Тези доповідей і повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 3 лютого 1998 р. Вінниця, 1998. С. 85–86.
2. Кравченко Микола. Зібрання творів у двадцяти томах. Вінниця: Просвіта, 2003. Т. 5. с. 450-469.

3. Кравченко Микола. Зібрання творів у двадцяти томах. Вінниця: Просвіта, 2003. Т. 1. с. 6.
4. Там само, 2003. Т. 1. с. 5.
5. Микола Миколайович Кравець: до 90-річчя від дня народження: бібліографічний покажчик. Вінниця, 2018, с.111-115.
6. Микола Кравченко. Зібрання творів у двадцяти томах. Вінниця: Просвіта, 2003.Т. 1. с.6.
7. Там само, 2005. Т. 8. с. 394.
8. Там само, 2003. Т. 1. с. 1.
9. Там само, 2005. Т. 8. с. 208-216.
10. Там само, 2003. Т. 1. с. 1, с. 453-455; 2003. Т. 3. с. 32-33, 275, 453; 2005. Т. 6, с. 260; 2005. Т. 8, с. 533, 584; 2005. Т. 10. с. 258, 270, 424, 580-587; 2005. Т. 12, с. 542.
11. Там само, 2005. Т. 10. с. 580; 2005. Т. 8. с. 533; 2005. Т. 12. с. 542.
12. Там само, 2005. Т. 8. с. 208; 2003. Т. 3. с.453.
13. Там само, 2005. Т. 10. с. 270; 2005. Т. 12. с. 542.
14. Там само, 2003. Т. 2. с. 453-454; 2003. Т. 3. с. 276; 2005. Т. 8. с. 208, 211.
15. Там само, 2005. Т. 8. с. 214.
16. Там само, 2005. Т. 8. с. 209-211.
17. Там само, 2005. Т.8. с. 213.
18. Там само, 2005 – Т.8, с.212; 533; 2005 – Т.12, с.542.
19. Там само, 2003. Т. 1. с. 453-455; 2005. Т. 8. с. 209-210, 213-214; 2005. Т. 10, с. 424.

Мельничук Олег, Романюк Іван

**ВІННИЦЬКИЙ ПЕРІОД У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОФЕСОРА І.Г. ШУЛЬГИ**

Невід’ємною складовою розбудови України як незалежної, суверенної держави є розвиток вітчизняної історичної науки. Відхід від тоталітарного минулого відкрив перед дослідниками нові можливості для вивчення історії держави в радянські часи. Як наслідок, вже з кінця 1980-х – початку 90-х рр. з’явилися перші праці, в яких науковці неупереджено, з нових концептуальних позицій, намагалися розглядати актуальні проблеми української історії радянської доби. Серед дослідників, які своїми працями, відкриваючи нові невідомі сторінки вітчизняної історії, закладали підвалини сучасної історичної науки був і доктор історичних наук, професор Ілля Гаврилович Шульга (1921-1993 рр.).

Проблеми, пов’язані із вивченням життєвого та творчого шляху вченого, аналізом його наукової спадщини знайшли своє відображення в науковій та публіцистичній літературі. Серед них: рецензії на одноособові чи колективні наукові роботи за участю І.Г. Шульги; спеціальні статті про науковця; матеріали про діяльність наукових установ, у яких працював вчений.

Однією з перших системних наукових розвідок про життя, діяльність та наукову спадщину І.Г. Шульги був «Бібліографічний покажчик», підготовлений Вінницьким державним педагогічним інститутом ім. М. Островського, Вінницькою державною обласною універсальною науковою бібліотекою ім. К.А. Тімірязєва, Вінницькою організацією любителів книги УРСР, науковою бібліотекою Ужгородського національного університету і виданий в 1991 р.[1]. Коротка біографічна довідка про І.Г. Шульгу та основна тематика